

Dr. Sári Mihály

Hazában, hitünkön, házunkban maradni: európai program

Az európai filozófia időszámítás előtt görög-római kortól, a keresztény teológia a római birodalom széthullása idejétől, a neveléstudományok a felvilágosodás korától folyamatosan kutatják a kultúra fogalmát, tartalmát. A XIX–XXI. században ezen tudományokon túl a szociológia, a művelődéstudományok, az antropológia és számos más tudományterület és azok interdiszciplinái is keresik a választ az ember és kultúra viszonyait felvető kérdésekre. A XVIII. századi tudományok rendszerében azonban a „szakterületi” specifikáció is jellemző folyamat, a filozófia és a vallás ekkor válik elmarkánsan egymástól. Noha mindkét diszciplína az emberre, az emberi lét végső kérdéseire reflektál, egymás ellentétjei is. „Az ész alapelve és a hité teljesen különbözők, ha ugyan nem ellenségek... A philosophiának különben komoly okai vannak a vallást tisztelni, habár magát alája nem veti is... Nincs intézmény, mely régisége által tiszteletre méltóbb volna mint a vallás;” – írja 1890-ben Barthélemy – Saint Hilaire. A szekularizáció –Thomas Jefferson, az Amerikai Egyesült Államok harmadik elnöke- korában a szétválásztás kapott hangsúlyt, ám mindkét szféra nyert is az önállósággal. A filozófia és teológia szétválása után mára mindkét tudati rendszer új interdiszciplinákat, új tudományterületi integrációkat hozott létre. (Vallásfilozófia, művelődésfilozófia stb) Mindkét szféra az emberre és kultúrájára vonatkozott, a kultúra átfogó kereteket adott azok számára .

A felvilágosodás korának „ember” fogalma a vallás –filozófia – kultúra egységét és nézőpontjait impliciten magában hordta, a tudományterületek szétválása gazdagította az emberre vonatkozó megismerési dimenziókat. J.W. Goethe Das Göttliche (Isteni lényeg ;ford. a szerző) c. 1783-ban írott versében az ember isteni lényeg hordozója, amely forrása a természettől elválasztó kultúra. „Edel sei der Mensch, Hülfreich und gut! Denn das allein Unterscheidet ihn Von allen Wesen, Die wir kennen.” (Nemes legyen az ember, irgalmas és jó, mert egyedül ez különbözteti meg őt minden más dologtól, amelyeket mi ismerünk.” szabad ford.: a cikk szerzője) A „Tiermenschen”, „Edelmenschentum” és a „Gottmenschentum” az ember fejlődésében bekövetkező fokozatok, a két utóbbi fokra egy új kultúra vezethet. Jonas Cohn, a Freiburgi Egyetem professzora a „Der Sinn der gegenwärtigen Kultur” című munkájában külön fejezetet szentel az ember-Isten és kultúra összefüggésének bemutatására: hangsúlyozza a vallás megismerési, etikai, esztétikai, értékelméleti, életmódbeli, jogi aspektusait, s a szabad emberi szellem új kihívásának tartja a „Kulturreligio”-t. A művelődési szakembernek a tudományos megismerés fokán ismernie kell az emberi lényeg vallási –filozófiai – kulturális dimenzióit, a vallás kultúrákövetítő szervezeteit, a fontosabb szervezetek tanait, értékrendjét, a cselekvések mozgató rugóit és mechanizmusait. A teológia és filozófia ugyanarra a valóságra komponált szellemi felépítmény. Mindezeket összefüggésben kell lát-

ni más rendszerkörnyezeti elemekkel, az emberi vallásosság ugyanis nem egyéni attitűd, viselkedés, emóció. Forrása nem a szubjektum, hanem a valóság egy közösség kulturális konfigurációja, amely egy adott kor gazdasági, politikai, jogi, filozófiai, tudományos, művészeti rendszere (mint maguk is kulturális konfigurációk) stb. által is meghatározott kultúra része.

A II. Vatikáni Zsinat dokumentumában a Római Katolikus Egyház hasonló összefüggésekre hívja fel a figyelmet. „A kultúra szó általános értelemben véve mindazt jelenti, amivel a maga sokirányú szellemi és testi képességét kiműveli és kibontakoztatja az ember. Ismeretszerzés és munka által meghódítani igyekszik az egész világot, az erkölcsök és az intézmények tökéletesítésével pedig emberiesebbé teszi a közösségi életet a családban és az egész társadalomban, végül az idők folyamán műveiben fejezi ki, közli másokkal és örökíti meg lelkének nagy élményeit és törekvéseit, hogy azok sokaknak, sőt az egész emberiségnek felemelkedését szolgálják...”

A kultúrát úgy értelmezzük mint integrált dimenziórendszer, amelynek elemeit az ember által megteremtett kulturális objektívációknak fogjuk fel, amelyek között valósul meg az ember létezési módja. Tárgyi objektívációk, intézményrendszerek, társadalmi hierarchiák, viszonyok, emocionális kapcsolatok, hiedelmek, attitűdök, szokások, magatartások, viselkedési és érintkezési módok, jelrendszerek, tudásobjektíváció rendszer összefüggéseiben él az ember. Mindezek évezredek során váltak az emberi együttélési

Fotó: Internet

Fotó: Internet

keret részeivé, a mindennapi és nembeli létünket integráló keresztény gyökerű európai kultúra az emberi viselkedés szabályozójává vált, attól függetlenül, hogy valaki vallásos vagy nem.

A vallásos szervezetekkel való kapcsolat fontosságát hangsúlyozhatjuk a mindennapi ismereteink alapján is. Közel nyolcmilliárd ember él a Földön, s az emberiség 16%-a az, amely nem tartozik valamely egyházhoz, vallási csoporthoz. A vallási csoportok polifunkcionális szervezetek: a szociális tanulás, a mentálhigiénés problémák kezelésének, a társadalmi identifikációnak, a biztonsági szükségletek megoldásának, az önmegvalósításnak a színterei. Az egyházak gyakran évezredek, sok évszázados tapasztalatokkal rendelkeznek a közösségi munka irányításában, a „konfliktusmenedzsment” terén. Mindezeket alábecsülni nem szabad, s a vallásos szervezetekkel való együttműködés éppúgy nélkülözhetetlen a településmenedzsment folyamatában, mint a kulturális intézményrendszer regionális kiépítésénél, vagy egy nemzetet érintő sorskérdés megvitatásánál.

Arra a kérdésre: „mi a vallás?”, sokféle válasz létezik, a fogalom tartalmát mi az európai és történelmi vallási szervezetek struktúrája, funkciói aspektusából fejtjük ki. A vallás a társadalom kulturális konfigurációja, amely az „egyház” intézményében szervesül, amelyen belül sajátos professzionális papi hierarchia, attól elkülönült vallási közösség (templomi gyülekezet) és kapcsolódó polifunkcionális közösségek fedezhetők fel. A vallás feltételezi a transzcendenst, az iránta kialakított beállítódást (hit), a földön túli létet. A földi világ keletkezésére és a megismerhetőségére vonatkozó mítoszon, hittételeken, normarendszereken, normatív viselkedésen alapszik – mindezeket rendszerint a vallás közössége által egységesen elfogadott szent iratok rögzítik –, amelyek a vallásos közösség vallásgyakorlatában (ritusok), a mindennapi életében egyaránt tükröződnek.

A szekta is vallásos szervezet, amely vagy egyházból kiszakadt kisebb közösség, vagy egy-egy karizmatikus személyiség körül kialakult, közös vallási élményt kereső más vallásos szervezetek hitelemeiből, dogmáiból is építkező csoport. A magyarországi vallásos szervezetek rendszerezésében használjuk a felekezet fogalmát is, amely hosszabb ideje fennálló, kisebb hívőszámmal rendelkező, más vallásokkal, egyházakkal együtt élő, papi hierarchiát is magába foglaló struktúrá

jelent. A kultusz lehet vallásos elemeket használó, egyetemes érték- és normarendszerrel nem rendelkező szervezet is, de nem szükségszerű, hogy a közös hit kösse össze a kultikus szervezet tagjait. Az ilyen laza, diffúz szervezetben a rituálé szerepe fontossá válhat, s gyakran nem vallásos funkciót tölt be a rituálé követőinek köre. Az egészségkultusz, a bio-kultusz, a természetkultusz a holisztikus szemlélet erősödését jelzi (vegetarizmus, írisz-diagnosztika, bio-árammal gyógyítás, reiki – makrokozmosz – energia bekapcsolása a gyógyításba, feng shui, agykontroll, sámán-gyógyítás stb.). A szociológia megkülönbözteti az új vallási mozgalmakat is, amelyek gyakran szektaszzerűen, mozgalomként, olykor politikai szervezatként funkcionálnak (UFO-hit: Erich von Däniken: Istenek ivadékai vagyunk; New Age; természetvallású Zöldek stb.). A vallás megélésének többféle módja-mélysége lehet. Andorka Rudolf az alábbi dimenziókat különíti el: – hit bizonyos vallási tételekben, – bizonyos rituálék gyakorlása (istentisztelet, imádság), – vallási ismeretek, – vallási élmények (Istennel való személyes kapcsolat), – vallási erkölcsi normák betartása. Az egyes dimenziók is széles skálán jelenhetnek meg, de egyszerre aligha jellemző a vallásos embert, sőt a hívő ismerheti a vallásos tételeket, miközben nem jár templomba, vagy épp a vallás-erkölcsi normákat sérti. Noha a vallásosság dimenziói befolyásolják a vallásos közösségekbe tartozás megválasztását, inkább azt tapasztaljuk, hogy a normatív vallásos közösségek a vérségi kötelek, a lokális –regionális téri struktúrák rendező elve, az etnikai-kulturális vagy generációs meghatározottság mentében is teremtődnek s működnek. Ebben a világban otthon vagyunk, identitásunk szervesen fejlődik, biztonságban érezzük magunkat, alkotni vagyunk képesek, közösségünk és környezetünk rendszerei jól ismertek, s tervlatokban is tervezhetjük a jövőnket.

A vallás világrendszerei

A vallások keletkezésére vonatkozóan eltérő magyarázatokat adnak a materialista és nem materialista nézőpontot képviselő tudományok. Ludwig Feuerbach a vallás ismeretelméleti gyökereit vizsgálva a félelmet és a tudatlanságot jelöli meg mint keletkezés okát. Karl Marx és Friedrich Engels a vallást a kizsákmányoló társadalom releváns jegyének, osztálykonfliktusokban a kizsákmányoló osztály szövetségesének tartja. Nem a vallással szembeni harcot tartják fontosnak, sokkal inkább a tőkés tulajdonviszonyok megszüntetésében látják a vallás elhalását, vagyis a vallást az egyenlőtlen osztályviszonyok termékének tekintik. Kozma Tamás a vallásos szükséglet eredetét kutatva négy elmélet-csoportot különített el:

1. A szociálandropológiai elméletek csoportja a természeti kihívásokkal, a közösségi élmények megélésének szükségleteivel, vagy az álomból és az abból eredeztethető másik világ elemeiből vezeti le. (Pl.: Leo Frobenius kulturmorfológiai elmélete, E. Durkheim „önmagára reflektáló társadalom elmélete” stb.)

2. A szociológiai magyarázatban a vallás a társadalmi-hatalmi viszonyok anyagi világtól független, transzcendens tükröződése, vagy a társadalmi munkamegosztásból, származik, illetve a vallás mint „ópium” (Marx) jelenhet meg.

3.) Kozma a filozófiai elméletek csoportját az emberi megismerő tevékenység folyamatával, annak kudarcaival kapcsolja össze, a vallást egye-

temes emberi szükségletként nevezi meg, amelynek része a transzcendens egyéni megtapasztalása, a feltétlen függés. (Skolasztika, reformáció, egzisztencializmus)

4.) A pszichológiai megközelítés a félelmet, a személyiség pszichikumának tudatalatti és tudatalóttis rétegeit (freudizmus), a tudat sajátos szerkezetét (Allport) tekinti a vallás keletkezésének okaként.

A vallásos szervezetek tipizálása rendkívül nehéz, több nézőpontból értékelhetjük azokat. A természeti népek körében kialakult vallások sokféle módon jelenhetnek meg (animizmus, totemizmus, fétisizmus stb.) Ismerünk többisten-hitet (ókori görög, római, egyiptomi vallási rendszerek), egy isten hitet (keresztény, iszlám, zsidó vallások). Ismerünk nemzeti vallásokat (sintoizmus, konfucianizmus) s beszélhetünk államalkotó egyházról (István kori Magyarország római katolikus egyháza). Helmuth von Glasenapp nyolc etikailag fejlett vallást különített el: a hinduizmust, jainizmust, buddhizmust, a kínai univerzizmust, a párszizmust, a zsidó vallást, a kereszténységet és az iszlámot. A szerző az utóbbi két kiemelt vallást „történeti isten-kinyilatkoztatás vallásai”-nak, az előbbi hármat „örök világtörvény vallásai”-nak nevezi.

A világ vallási megoszlása más szerző szerint az alábbi

Kereszténység	(31,5%)
Iszlám	(23,2%)
Vallástalan	(16,3%)
Hinduizmus	(15,0%)
Buddhizmus	(7,1%)
Népi vallások	(5,9%)
Más vallások	(1%)

A vallási rendszerek konfliktusai

Az örök világtörvény vallásai nem térítő jellegű szervezetek, nem építettek ki világot átfogó egyházi rendszert, az egyes vallások földrajzilag jól elkülönült téri és társadalmi rendszerek sajátjai. Tanításaik egy-egy eleme azonban modern szekták, kultuszok új vallási mozgalmak hittételeiben Európában, az amerikai kontinensen, Ausztráliában is előfordulnak, a hazai és európai művelődési szakemberek mindezekkel találkozhatnak a helyi társadalomban.

A két legnagyobb tábor a keresztény embereké és az iszlám hívőké. A kereszténység és az iszlám hitelesítő vallások, amelyek történetileg a Földközi- tenger medencéjének környezetében fejtették ki hatásukat. A kereszténység – kiszakadva a zsidó vallásból – az időszámítás utáni 1. században elterjedt a kelet-római provinciák területén. Tanaiba a görög, római, egyiptomi, iráni vallások mítosz-elemei és tudástárai is beleszövődnek. Időszámítás után 313-ban Nagy Konstantinus a Milánói ediktumban biztosította a keresztény vallásgyakorlat szabadságát, s 323-ig államvallássá tette a kereszténységet, majd 325-ben a niceai zsinaton megfogalmazták a keresztény vallás hittételeit.

Krisztus után fél évezreddel később született a kurejs délarab törzsből származó Mohamed arab próféta (i. u. 570 vagy 571–632) 40 évesen írta meg a Koránt, alapította meg az iszlám vallást. Tanaira a zsidó és keresztény vallások egyaránt hatottak, de a korabeli arab közösségek élethelyzetét, életmódját, saját erkölcsi mércéit és törvényeit, tudásanyagát foglalta a vallás szent könyvébe. A középkori kalifátusokért folytatott harcban alakult ki a síita és szunni-ta felekezet, az előbbiből szakadtak ki a szekták

